

Elevernas inflytande på arbetsmiljön

Anna Sandkull

Arbetsmiljölagen omfattar sedan 1990 alla elever under utbildning. (Arbetslagstiftningens tillägg 1.7 1990). Ett stort behov finns av att utveckla modeller för hur skyddsarbetet i skolorna ska genomföras. Anna Sandkull har under hösten 1991 introducerat en modell i tre steg för skyddsarbete i sex skolor i en kommun i Skåne. För att elev-skyddsarbetet ska fungera är det nödvändigt att det integreras med sådana övriga aktiviteter i skolan som syftar till att öka elevernas insyn och delaktighet såsom elevråd och trivselråd.

Anna Sandkull är högskoleadjunkt vid Lärarhögskolan i Malmö.

”Omtanken om elevernas fysiska och psykiska hälsa ska prägla skolans arbete och miljö. Såväl lärare, skolledning, elevvårdspersonal, elever och föräldrar ska verka för en god arbetsmiljö.” (Läroplan för Grundskolan 1980 s 24, Skolstyrelsen 1980). Den fysiska miljön ska vara så bra att elever inte skadas eller råkar ut för ohälsa.

Ett stort antal barn skadas under skoltiden under lek, raster och idrottsövningar, men också på väg till och från lektioner. Risken för barn och ungdom att skadas är större i skolan per timma räknat än på fritiden (Bremberg 1987). Antalet skador i skolan är jämförbara med dem som inträffar för vuxna i arbetslivet. Olyckor som inträffar under skoltiden har inte minskat i samma utsträckning som olyckor som inträffar före skolåldern. Barnolycksfallsutredningen kräver ”att det på alla skolstadier skapas garantier för att barns skyddsfrågor bevakas och att skyddsarbetet ingår i det vanliga skolarbetet, så att grunden läggs till en fostran till ansvar för sig själv och andra” (Barnolycksfallsutredningen, 1979 s 93 och 97).

Skolans miljö ett pedagogiskt dilemma

Olyckor i skolan har hittills främst ansetts vara ett medicinskt problem. Att detta i grunden också är ett peda-

gogiskt ansvarsområde där eleverna själva är medagerande i sin egen miljö har ofta kommit i bakgrunden. Även om eleverna formellt inte har några befogenheter att förändra sin fysiska miljö, är det viktigt att deras insikt, delaktighet och medansvar stimuleras. Det måste vara angeläget för de ansvariga i skolan att låta eleverna bli delaktiga i och medansvariga för skolans miljö. Detta blir ett sätt att öka elevernas inflytande och delaktighet i skolarbetet (Bremberg, 1990).

Arbetsmiljölagen 1978 och Läroplan för Grundskolan 1980 (Lgr 80) framhåller båda vikten av en helhetsinsyn på arbetsmiljön. Detta innebär att man måste ta hänsyn till den psykiska och sociala såväl som till den fysiska arbetsmiljön. Skyddsfrågorna i skolan omfattar både tillsyn och åtgärder. Målet är att man ska uppnå en säker, trygg och trivsamt arbetsplats för både vuxna och barn.

Trots att lagen säger att alla elever från och med åk 7 skall ges tillfälle att genom elevskyddsombud medverka i skyddsverksamheten i skolan, saknas lokalt skadeförebyggande arbete vid de flesta skolor.

Föreställningsram och tidigare forskning

De förhållanden som påverkar risken för att elever ska skadas i skolan är utöver skolans fysiska miljö, skolledningens inställning, lärarnas hållning till eleverna, stämningen bland eleverna och slutligen elevernas hemförhållanden. Det är samma aktörer: skolledning, lärare, elever, övrig personal som påverkar klimatet för inlärnin i skolan (Sandkull 1988).

En elev som trivs i skolan känner arbetsglädje och välbefinnande som ökar kamratskap och personlig utveckling. Eleven får bättre självförtroende vilket leder till förbättrade skolresultat. För en elev som känner olust på grund av dåliga arbetsförhållanden kan det

Den fysiska miljön ska vara så bra att elever inte skadas eller råkar ut för ohälsa

Det måste vara angeläget för de ansvariga i skolan att låta eleverna bli medansvariga för skolans miljö

omvända inträffa (Ungdomskommitténs betänkande oktober 1990, s 29). Vantrivsel drar med sig slagsmål och skador. Eleven undviker vissa kamrater, drar sig undan av rädsla och blir ensam. Spiralen pekar nedåt med dåligt självförtroende och dåliga skolresultat som följd.

En fysiskt dålig arbetsmiljö kan dock uppvägas av engagemang och ett bra arbetsklimat. Frekvensen av arbetsskador i en skola utgör en indikator på arbetsförhållandena (Sandkull, 1988). Tidigare forskning (Bremberg, 1987) har visat att lärare och annan skolasvarig personal (med undantag av skolsköterskan) ofta underskattar den faktiska förekomsten av skador på skolorna.

Det finns ännu inte någon allomfattande registrering av skador i skolan. I vuxenvärlden är situationen annorlunda. Här registreras sedan decennier arbetsplatsolyckor, vilket dels gör problemen synliga, dels ger en möjlighet att förebygga risken för nya skador.

I Linköping infördes under 1980-talet en systematisk registrering av de skador som skedde under skoldagen inklusive vägen till och från skolan samt studiebesök och friluftsdagar. Den vuxne som blev anlitad att ta hand om den skadade eleven skötte också registreringen på särskild blankett. Blanketten vidarebefordrades till skolsköterskan med kopia till rektor.

Ett försök med uppföljning av skadade elever påbörjades 1988 i fyra rektorsområden. Alla skadade elever intervjuades av skolsköterskan eller av annan ansvarig person. Föräldrarna informerades via skolsköterskan. Intervjun med den skadade eleven gav en rekonstruktion av skadans händelseförlopp, som bygger på Haddons Matris (Sandkull 1988, s 17). Skadans historia illustrerades med en sk Mind-map för skolans elevskyddsgrupp. Sammansättningen av denna grupp bestämde varje skola för sig. Medlemmar som alltid ingick var skolsköterskan, en representant från skolledningen, vuxenskyddsombud samt 2–3 elevskyddsombud från varje stadium. Elevskyddsgruppen enades om förslag till förbättringar av rutiner, lokaler eller or-

ganisation i syfte att förebygga skador av liknande art. Att dessa förändringar och förslag till förbättringar verkligen kom till stånd var rektor på de enskilda skolornas ansvar.

Handlingsplan – för elevskyddsarbete

I direktiven för den nya läroplanen påpekar socialstyrelsen vikten av att varje skola har ett handlingsprogram mot skador i skolan. (Socialstyrelsen 1991). Under 1991 utarbetade Landskrona kommun en handlingsplan för elevskyddsarbete med nedanstående syfte:

- Att göra eleverna medvetna om sin skolmiljö.
- Att lära eleverna mer om skolmiljöns betydelse för deras fysiska och psykiska hälsa.
- Att påverka elevernas attityder så att de, tillsammans med vuxna, medvetet kan arbeta för sin skolmiljö i positiv riktning.
- Att kartlägga och förebygga skadors förekomst i skolan.

Ett sätt att genomföra ett sådant program och samtidigt få igång elevernas aktiva medverkan i arbetsmiljöarbetet är att starta en utbildning av elevskyddsombud. Avsikten är att i varje klass ska finnas ett ombud. Elevskyddsombuden bildar tillsammans en elevskyddsgrupp.

Erfarenheterna från Linköping visade på problemet med informationen från elevskyddsgruppen till klasserna. Elevskyddsombuden behöver därför tränas i att förankra besluten i den egna klassen samt ta vara på kamraternas förslag till förbättringar. Risken är annars att elevskyddsgruppen lever sitt eget liv på skolan, utan att kamraterna känner sig delaktiga i besluten.

Utbildningen av elevskyddsombud skall drivas på ett sådant sätt att eleverna får insyn i skolans arbete och lär sig ta ansvar för och påverka sin miljö.

I Linköpings-studien framkom att diskussionen i elevskyddsgruppen om skolans arbetsmiljö ibland kunde kännas som ett hot av lärarna och annan personal. På flera skolor reagerade lärarna med att välvilligt ta emot erbjudandet om elevskyddsgrupper men stöd-

Lärare och annan personal underskattar ofta den faktiska förekomsten av skador på skolorna

de för övrigt inte projektet. Det visade sig att av de fyra rektorsområden som bildade elevskyddsgrupper vt 1988 var 1992 endast ett område fortfarande aktivt (Carlsson 1992). Utöver svårigheterna att sätta igång elevskyddsarbete på grundskolan var det också problematiskt att förankra arbetsgången hos personalen, så att elevernas medverkan verkligen blir ett exempel på delaktighet och insyn.

Det är viktigt att ta hänsyn till dessa problem för att klassens elevskyddsombud verkligen ska bli en äkta länk mellan beslutsfattare och kamraterna i klassen. I de klasser som nu genomför ett handlingsprogram för att förbättra skolans miljö är därför arbetsgången följande:

1. Varje klass åk 1-6 väljer ett elevskyddsombud som deltar i skolans utbildning av elevskyddsombud.
2. Elevskyddsombuden ingår i skolans elevskyddsgrupp.
3. Via klassrådet återkopplas förslag från elevskyddsgruppen till alla elever.
4. Klassens arbetssätt och ordningsregler blir del av skolans psykosociala arbetsmiljö.
5. Klasserna diskuterar konstruktiva förslag hur man bäst bearbetar rädslor och mobbing.
6. Varje klass får ett skyddsområde i skolan att ansvara för.
7. Klassrådet analyserar skador och tillbud som skett i klassen.

Dessa delar av skolans innehåll kan vara känsliga att bearbeta. Viktigt är att skolledningen aktivt stöttar skolans lärare så att de tar upp och diskuterar dessa frågor i klasserna. För att elevskyddsarbetet ska fungera är det också nödvändigt att det integreras med andra aktiviteter i skolan som syftar till att öka elever-

nas insyn och delaktighet, främst elevråd och trivselråd. Under hösten 1991 har jag introducerat elevskyddsarbete i sex låg- och mellanstadieskolor i Landskrona. Där genomförs handlingsprogrammet. Vidare får elever spela in en videofilm med exempel på olika skador och tillbud i skolan. Dessa exempel ska ge upphov till förslag i elevskyddsgruppen hur man ska förebygga liknande skador i framtiden. Eleverna får också videofilma det egna skyddsområdet. En viktig punkt är att utveckla samarbete med ansvariga för skolans inre och yttre miljö, exempelvis ansvariga för fastigheter. Denna grupp är avgörande för hur elevernas förslag tas tillvara. Utvärdering sker genom intervjuer av elever, elevskyddsombud, skolsköterskor, skolledning och skyddsombud.

REFERENSER

- Bremberg S:* Strategies for Control of Injuries at School. School health service: Some critical issues. Linköpings universitet avh 257, 1987.
- Bremberg S:* Elevhälsans teori och praktik. Lund, Studentlitteratur 1990.
- Carlsson P:* Sargon håller koll på skolans miljö. Arbetsmiljö (3):2-3, 1992.
- Landskrona Kommun. Handlingsplan för skyddsarbete i skolan 1991.
- Läroplan för Grundskolan 1980. Skolöverstyrelsen, Stockholm 1980.
- Sandkull A:* Lyssna på barnen. Försök med elevskyddsgrupper. Pedagogisk-Psykologiska problem, Malmö, Lärarhögskolan nr 501, 1988.
- Socialstyrelsen. Strategier för ett olycksfritt Sverige. Stockholm, Socialstyrelsen 1991.
- SOU 79:28 Barnolycksfallsutredningen Stockholm, Liber 1979.
- SOU 1991:12 Ungdom och makt. Delbetänkande Från samråd till självstyre av Ungdomskommittén. Stockholm, Liber 1991.

FRISKVÅRD

Ta chansen och välj bland de ettåriga utbildningarna som finns över hela landet

Grimslöv 0470-504 10
Hagaberg 08-550 185 75
Hampnäs 0660-481 25
Hjälmarred 0322-139 69
Jakobsberg 08-580 304 44
Lillsved 08-541 385 30

Malung 0280-100 32
Molkom 0553-100 04
Munka Ljungby 0341-30048
Vindeln 0933-100 24
Väddö 0176-500 18
Asa 0157-505 10